

MÚHELY

TÓTH ZOLTÁN HENRIK

A KÉSŐ-KÖZÉPKORI MAGYAR ÍJ FORRÁSAI

A középkori magyar katona legfontosabb fegyvere az íj volt, erről nagyszámú korabeli külföldi és hazai forrás tudósít.¹ A X. és a XVI. század között az íjak több fejlődési stádiumon is átestek, egyrészt a keleti íjkészítő kultúrákkal való kapcsolatok (bevándorlás, háborúskodás, kereskedelem), másrészt a feltehető belső fejlesztések által. Így az új típusú – „kitaj”, majd „török” – íjak hamar elterjedtek, bár készülhettek mellettük még archaikus darabok is. Ennek ellenére jelenleg a „magyar íj” fogalma a kutatás és a hagyományörző íjászok számára nagyrészt csak a nomád magyarok fegyverét jelenti. Pedig – többek között – U. Köhalmi Katalin,² Szöllősy Gábor³ és B. Szabó János kutatásai⁴ alapján már fel kellene tudnunk vázolni a magyar íjak lehetséges fejlődéstörténetét. Rövid cikkemben olyan, főleg német nyelvű szakirodalomban megtalálható írott, képi és tárgyi forrásokat mutatok be, többé-kevésbé kronológiai sorrendben, amelyekből bizonyos határok között következtetni lehet a késő középkori magyar íjtípusok egyes sajátosságaira – azok részletekbe menő elemzése nélkül. Jelzem továbbá, hogy egy adott korszak reflexíjai területtől, népcsoporttól, készítőitől, illetve a felhasznált alapanyagoktól függően is különbözhetnek.

Mivel a középkorból a magyarokhoz teljes bizonyossággal köthető épen maradt reflexíjak nem ismertek – a kivétel itt is erősíti a szabályt –, ezért a korabeli íjak megismerésében fontos szerepe van a különféle művészi ábrázolásoknak, melyek az 1300-as évek második felére kezdték elérni azt a színvonalat (élethűséget, részletességet), mellyel a kutatás számára már értékelhetővé váltak. Hiába festettek például a szászországi Niedermendig templomának falára 1250 körül feltehetően magyar könnyűlovasokat (*1. kép, a következő oldalon*), a művész az íjat és a nyílvevőt – csakúgy, mint a kun süvegeket – még eléggé elnagyoltan ábrázolta.⁵ A tiroli Runkelstein vár lovagtermének falára az 1400-as évek elején festett freskón már jobban kivehetőek a lóhátról vadászó uraság török típusú íjának részletei⁶ (*2. kép, a következő oldalon*). A „keleti” reflexíjakat már korábban is használták német nyelvterületen: az alsó-ausztriai Waidhofen vár fegyvertárának 1315-ös összeírásában szerepel egy „magyar íj” és két „magyar tegez”, valamint 33 „pogány nyíl” egy ugyanilyen tegezben.⁷

¹ Ezeket jelen cikkem bővített változatában szándékozom közölni.

² U. Köhalmi Katalin 1972.

³ Szöllősy Gábor 2004.

⁴ B. Szabó János 2010.

⁵ <http://www.myarmoury.com/talk/viewtopic.php?t=20359&highlight=cyriacus>, 2011. 02.06.

⁶ http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runkelstein_3365.JPG, 2011. 02.06.

⁷ Riesch, Holger 2009. 96. o.

1. kép

2. kép

Az erdélyi Bibarcfalva templomának 1400 körül készült faliképén, a kunokkal összecsapó magyar lovakok közé 5 íjászt is festett a művész.⁸ Egyikük harci felszerelése – a kunokéval megegyező, homokóra alakú zörgős tegez és az aprólékosan megfestett, a lentebb megemlítendő, Firenzében őrzött fegyvernél archaikusabb formájú, szép íj – még jól látható:

3. kép (Fotó: Horváth Zoltán György)

A legfontosabb német nyelvű forrás I. Miksa császár életrajzi műve, a XV–XVI. század fordulóján készült Weisskunig, melyben értékes leírás található arról, hogyan tanulta meg I. Miksa a lovasíjászatot az apja, III. Frigyes császár szolgálatában álló magyar huszároktól: „III. Frigyes császár udvarában nagyszámú köz- és nemes huszár szolgált, akik sokféle lovasjátékot űztek íjjal, egyrészt, mert szokásuk volt, s mert a harchoz különösen szükségük volt rá. Miksa természetéből fakadóan mindenkin túl akart tenni a lovasjátékokban, ezért rögvest elkezdte megtanulni, hogyan kell huszár módra megülni a lovat és lóhátról nyilazni. A huszárok közül a leghíresebb vitézek szaporán kilőtt nyilakkal lóhátról is eltalálták a repülő madarakat. Miksa ezt hamar megtanulta, így a legjobb huszárokkal kelhetett versenyre.”⁹

Ugyanebben a műben az egyik fametszet a magyar viseletbe öltözött, vadászó fiatal Miksát ábrázolja az 1470-es években, szablyával, keleti típusú reflexíjjal és lapos tegez-zel felfegyverkezve (4. kép, a következő oldalon).

⁸ Madaras–Horváth 2008. 284. o.

⁹ Riesch, Holger 2009. 99. o.

4. kép

Ez a fajta tegez máshol is feltűnik a Weisskunigben egy, a III. Frigyes császárt kísérő magyar lovasíjász oldalán.¹⁰ A későbbi császár X ijához hasonló díszítésű fegyverek Andrea Montegna: „Szent Kristóf vértanúsága” című, 1458 körül készült festményén láthatók¹¹ (5. kép, a következő oldalon).

Dél-Itáliában és Szicíliában az arab hódítástól kezdve egészen II. Frigyes koráig működtek reflexíj készítő műhelyek.¹² A XIV. században, a kalandozások után először,

¹⁰ Riesch, Holger 2009. 100. o.

¹¹ Bucci, Cristina 2009. 74. o.

¹² Riesch, Holger 2009. 95. o.

5. kép

újra jelentős számú magyar haderő lépett Itália földjére. Ezután a magyar és kun lovas katonák látványa mindennapos képnek számított: a csúcsos süveges, hosszú köntösbe öltözött lovasok számos kora-reneszánsz ábrázoláson tűnnek fel,¹³ de később itáliai katonák is szívesen használták az oszmán-török és magyar íjakat.¹⁴ A firenzei Bargello Palota gyűjteményében fennmaradt Medici fegyverek között található egy magyar reflexív a XV. század második feléből, mely a török íjtípusba sorolható, ám attól alapanyagaiban, szerkezetében és díszítésében kissé eltér¹⁵ (6. kép, a következő oldalon. Az íj mellett egy flamand elefántcsont alkarvédő látható). A gyűjteményt megvizsgáló Alessio Cenni szerint az oldalán mérve 118 cm hosszú íj karjai a gyűjteményben található tipikus török íjakénál laposabbak és szélesebbek, az íj hasára bivalyszaru helyett marhaszarut enyveztek, a markolatot és a szarvakat vésett díszítésű, fehér színű csont- vagy elefántcsont lemezek erősítik. Az íj inazott hátát vékony fekete bőr borítja. A markolatra került még két darab, átlátszó szaruból készült dísz; az egyik alatt látható a készítő vagy a tulajdonos: „Tomas Nagyz” gót betűkkel írt neve.¹⁶ Fontos megemlíteni, hogy a lapos íjkar és a marhaszaru használata nem tekinthető kifejezetten magyar sajátosságnak: bécsi gyűjteményekben több, hasonló felépítésű oszmán-török íj található; a szultánok hadigépezete igyekezett birodalmuk minden területéről beszerezni a megfelelő alapanyagokat.¹⁷

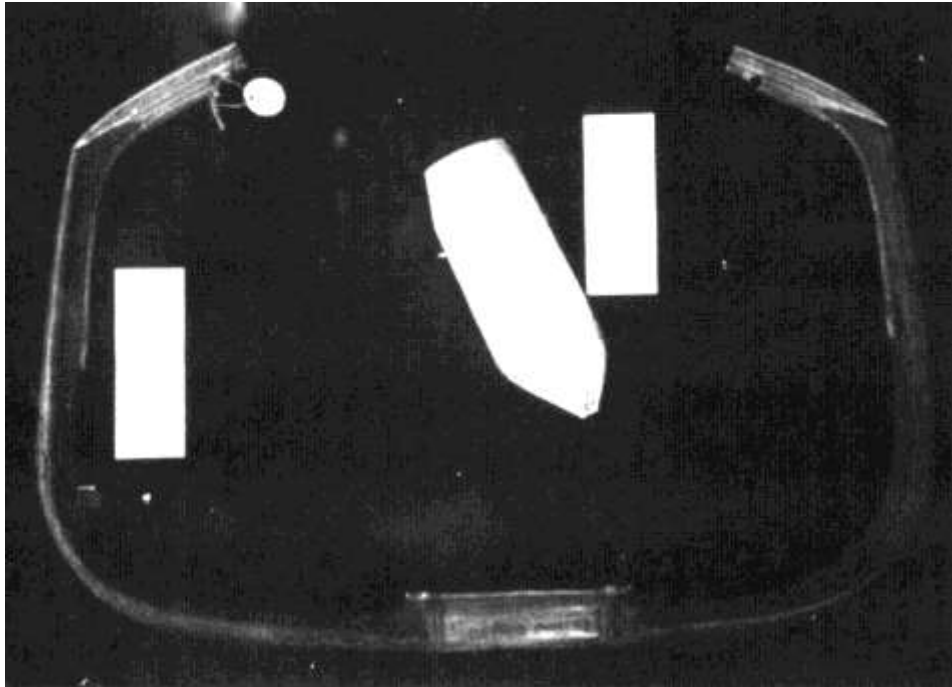
¹³ Altichiero 2008. 318. o.

¹⁴ Cenni, Alessio 1998. 13. o.

¹⁵ Uo. 12. o.

¹⁶ Uo. 14. o.

¹⁷ Wolf, Micha 2009. 266. o.

6. kép

Palermóban, „A Halál diadala” című, 1446-ban készült festményen látható egy széles karú reflexíj, melynek „hasát” (az íjász felőli oldalát) úgy tűnik, hogy két, egymás mellé ragasztott keskeny bivalyszaru-csík borítja¹⁸ (7. kép, a következő oldalon). Ugyanilyen, az íj hát- és hasoldala felől nézve „propeller” formájú íj látható a Kolozsvári Tamás által 1427-ben festett „Szent Egyed és a szarvas” oltárkép-jeleneten is.¹⁹

A fenti példák alapján a következő – bár még mindig elég homályos – képet kaphatjuk a magyar íjászhagyomány eddig hiányzó láncszemeiről. Az oszmánok balkáni előrenyomulásának idején a Magyar Királyságban és Dél-Kelet-Európában még használatban voltak a merevszarvú reflexíjak – arra, hogy ezek között milyen arányban képviseltették magukat a modernebb, ún. „kitaj” típusú, hosszúszarvú, merevcsontvéges reflexíjak különböző formái, nincs tárgyi bizonyíték – és a homokóra alakú, zárható szájú tegezék, melyekben hegyükkel fölfelé tárolták a nyilakat. Erről a magyar emlékeken kívül tanúskodik még sok korabeli katonaszent-portré is a Balkánon.²⁰

Magyarországon már a XV. század létezett egy modern íjtípus, mely közvetlen előde-ihöz hasonlóan „magyar íj”-ként volt ismert Európa országaiban. Divatba jött a lapos oldaltegez is, tollal felfelé behelyezett nyilakkal. A magyar mesterek munkáin

¹⁸ Bucci, Cristina 2009. Palermo, Galleria Nazionale della Sicilia 50. o.

¹⁹ Szentpéteri 1999. 313. o.

²⁰ <http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?p=88713> 2011. 02. 06.

7. kép

éreződött az oszmán-török íjművesség hatása, de – a „Nagy Tamás íj” alapján – megőriztek több archaikus elemet, mint például a markolat és a szarvak csontból készült me-revítő lemezeit. Ezek a magyar fegyverek utoljára XVII. századi ábrázolásokon tűnnek fel, erdélyi katonák hadi felszerelésének részeként.²¹

²¹ Lengyel Balázs 1983. 128. o.

BIBLIOGRÁFIA

- Altichiero* 2008. *Altichiero*: Krisztus keresztre feszítése 1384, Padova. Oratorio di San Giorgio In: *Marucchi–Nesti–Sirigatti*: Gótikus művészet Budapest, 2008. (A művészet története 7.) 318. o.
- B. Szabó János* 2010. *B. Szabó János*: A honfoglalóktól a huszárokig. A középkori magyar könnyűlovasságról. Budapest, 2010. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum Könyvtára)
- Bucci, Cristina* 2009. *Bucci, Cristina*: Korai reneszánsz. Budapest, 2009. (A művészet története 8.) Palermo, Galleria Nazionale della Sicilia 50. o., 74. o.
- Cenni, Alessio* 1998. *Cenni, Alessio*: Archery equipment in the Medici Armoury. *J. Society Archer Antiquaries*, 41. (1998) 12–14. o.
- Lengyel Balázs* 1983. *Lengyel Balázs*: A török Magyarországon. Budapest, 1983. (Képes Történelem) 128. o.
- Madaras–Horváth* 2008. *Madaras–Horváth*: Középkori prédikációk és falképek Szent László királyról. Budapest, 2008. 284. o.
- Riesch, Holger* 2009. *Riesch, Holger*: Reflexbogen, Reiterköcher und Steppenfeile. In: Reflexbogen. Geschichte und Herstellung. Verlag Angelika Hörnig, 2009. 95–100. o.
- Szentpéteri József* 1999. *Szentpéteri József* (főszerk.): Magyar Kódex 2. Lovagkor és reneszánsz. Budapest, 1999. 313. o.
- Szőllősy Gábor* 2004. *Szőllősy Gábor*: Az avar íjak és a magyar íj fejlődéstörténeti kapcsolatai. In: Fegyveres nomádok, nomád fegyverek. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 21. Szerk.: *Balogh László, Keller László.*) Budapest, 2004.
- U. Kőhalmi Katalin* 1972. *U. Kőhalmi Katalin*: A steppék nomádja lóháton, fegyverben. Budapest 1972.
- Wolf, Micha* 2009. *Wolf, Micha*: Rekonstruktion eines osmanischen Kompositbogens. In: Reflexbogen. Geschichte und Herstellung. Verlag Angelika Hörnig, 2009. 266. o.

<http://www.myarmoury.com/talk/viewtopic.php?t=20359&highlight=cyriacus>, 2011. 02.06.

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Runkelstein_3365.JPG, 2011. 02.06.

<http://www.vikingsword.com/vb/showthread.php?p=88713> 2011. 02. 06.

http://it.wikipedia.org/wiki/File:Mantegna,_martirio_di_san_cristoforo,_copia_del_museo_jacque_mart-andr%C3%A8.jpg